

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تبیین تعارض ظاهری بین آیات رویت خداوند در باب توحید

مریم اسد زاده^۱

چکیده

رویت خداوند از موضوعات مهم و پیچیده در مباحث کلامی و تفسیری قرآن کریم است که آیات متعددی در مورد آن وجود دارد. برخی آیات امکان رویت خداوند را تصدیق می‌کنند و برخی دیگر آن را نفی می‌کنند. این موضوع تعارض ظاهری در نصوص دینی ایجاد کرده است. این تعارض ظاهری میان آیات باعث شده است که متکلمان و مفسران نظرات مختلفی ارائه دهند. مثلاً اشاعره رویت خدا را جایز میدانند و معتزله آنرا رد می‌کند و مردم بسیاری از افراد حقایق و مصادیق آیات قرآن اعم از اخلاقی، اجتماعی، اعتقادی و... را نمی‌دانند برای همین هم از قرآن و دین و خداوند فاصله گرفته و دچار مشکلات زیادی شده‌اند. از طرفی هم بعضی‌ها فقط قرآن را در زندگی ملاک می‌دانند و نقش ائمه (ع) را در کنار قرآن فهم حقایق و مصادیق آن نادیده می‌گیرند. مفسران مسلمان در مواجهه با تعارضاتی که در آیات به چشم می‌خورد رویکردهای متفاوتی داشته و به روش‌های مختلفی به رفع و حل این مسأله پرداخته‌اند. مقاله حاضر، به روش حل تعارض ظاهری آیات به وسیله روایات که با نمونه‌هایی از دیدگاه‌های مفسران مشهور ذیل آیات مربوط در تفاسیر همراه شده، پرداخته است و شامل آیات مربوط به توحید از جمله رویت خدا، مکان مند بودن خدای باشد نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد مسئله رویت خدا در قرآن از تعارض ظاهری آیات است که با فهم دقیق‌تر و تبیین‌های عقلی و نقلی تعارض آن بر طرف می‌شود و این موضوع اهمیت زیادی در فهم توحید و معرفت خداوند دارد. این پژوهش به روش علمی پژوهشی و در قالب کتابخانه‌ای است.

واژگان کلیدی: آیات اعتقادی، توحید، تعارض ظاهری

¹ طلبه سطح دو مدرسه علمیه حضرت حجت (عج)

مقدمه

توحید به عنوان رکن اصلی و بنیادین اعتقادات اسلامی جایگاه ویژه ای در زندگی هر مسلمان دارد. وفهم صحیح آن نقش مهمی در تقویت ایمان و شکل گیری باورهای دینی ایفا می کند. یکی از موضوعات مهم در عین حال چالش بر انگیز در این زمینه مسئله رویت خداوند است که در قرآن کریم آیات متعددی در مورد آن آمده است. گاهی این آیات ظاهراً با هم تعارض دارند و این تظاهر ظاهری می تواند برای جوانان که در حال شکل دهی هویت دینی و معنوی خود هستند موجب سر در گمی و ابهام شود. نکته بسیار مهم این است که دیدن خداوند به معنای دیدن با چشم سر نیست بلکه رویت او با چشم دل و درک باطنی و معنوی صورت می گیرد. این نوع دیدن حاصل یقین و ایمان عمیق است که انسان را به مرحله ای از شناخت می رساند که حضور خدا را در همه و در همه چیز حس می کند و به حقیقت یگانگی او پی می برد. درک این مفهوم برای جوانان اهمیت زیاده ای دارد زیرا آنها را از برداشتهای سطحی و نادرست درباره خداوند و صفات او دور می کند و به آنها کمک میکند تا ایمان خود را بر پایه ای محکم و عمیق بنا کنند. برای رسیدن به این فهم صحیح ضروری است که معیارهای علمی و اصولی تشخیص واقعی از تعارض غیر ظاهری در آیات توحیدی مشخص شود و سپس با بررسی روش های تبیینی موجود راهکارهایی ارائه گردد که تعارض ظاهری را بر طرف کند. این امر به ویژه در باب رویت خداوند اهمیت دارد تا بتوان با دیدی عمیق تر به آیات نگاه کرد و از برداشتهای مادی و محدود به چشم سر فاصله گرفت هدف از این پژوهش کمک به جوانان در درک صحیح و معنوی آیات مربوط به رویت خداوند است تا بتوان با چشم دل عظمت و بزرگی خداوند را درک کنند و از شبهات و ابهامات احتمالی در این زمینه دوری کنند امروزه

جوانان دچار تهاجم فرهنگی زیادی شده اند فاصله گرفتن از قرآن و عدم فهم دقیق آن باعث بوجود آمدن این مسائل شده افراد بی شماری حقایق و مصادیق آیات قرآن اعم از اخلاقی اجتماعی، اعتقادی را نمی دانند برای همین هم از قرآن و دین و خدا فاصله گرفته و دچار از هم گسیختگی اعتقادی شده اند.

امروزه ممکن است نسل جوان ما با مواجه شدن کوچکترین شبهه در اثر عدم آگاهی به معنا و مفهوم آیات قرآن در خیلی از مسائل اعتقادی و اخلاقی و فقهی شک کند و ایمان و عقیده اش سست گردد، اما با مراجعه به تفاسیر و روایاتی که ذیل آیات آمده است تمام شبهات برطرف می گردد.

بنابراین برای فهم بهتر آیات و تعارض ظاهری که بین بعضی آیات قرآن دیده می شود باید به روایات تفسیری در خصوص آن آیات مراجعه کرد که این تعارض در اقسام مختلفی از آیات قرآن مثل آیات اعتقادی، اخلاقی، تاریخی و آیات الاحکام وجود دارد که پژوهش اینجانب تبیین آیات متعارض در باب توحید، و رفع تعارض آن ها از منظر روایات است. از جمله آیاتی که در باب توحید دچار تعارض هستند درباره رویت خدا، مکان مند بودن خدا می باشند. لازم به ذکر است که این تحقیق با روش فیش برداری و کتابخانه ای نگاشته شده است.

1- مفهوم شناسی

در ابتدا آن چه ضروری است بیان شود بیان مفاهیم واژگان کلیدی در این تحقیق می باشد که در ذیل به بررسی همه مفاهیم خواهیم پرداخت.

1-1- مفهوم شناسی تعارض

الف: معنای لغوی تعارض: تعارض از ماده «عرض» به معنای روی گرداندن می باشد.¹ راغب اصفهانی در مفردات الفاظ تعارض را این گونه معنا کرده است از ماده عرض به معنای عرض کردن چیزی به چیز دیگر می باشد.²

ب: معنای اصطلاحی تعارض: در اصطلاح هرگاه یکی از دو دلیل حکمی را اثبات کند و دیگری نفی آن را به طوری که جمع بین مدلول آن دو ممکن نباشد بین آن دو دلیل تعارض است و آن دو را نسبت به یکدیگر متعارض می گویند.³

ج: تعارض ظاهری: آن چه از تعارض آیات به نظر می آید ابتدایی و ظاهری است و با کمی تأمل و دقت، توهم تعارض رفع می شود زیرا این تعارض ظاهری گاهی از ظاهر دو دسته آیات ناشی می شود که میان آن ها جمع عرفی وجود دارد چون قرآن محکم و متشابه، مطلق و مقید، عام و خاص، مجمل و مبین، ناسخ و منسوخ، حاکم و محکوم، وارد و مورد دارد. محکم، مقید، خاص، مبین، ناسخ، حاکم، وارد، اصل قرار می گیرند و آیات متقابل آن ها در پرتو اصلشان معنا می شوند.⁴

2-1- مفهوم شناسی آیه

¹ قرشی بنایی، قاموس قرآن، ج 4، ص 323.

² راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق الفاظ قرآن، ج 2، ص 580.

³ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج 1، ذیل عنوان تعارض.

⁴ بستانی، فرهنگ ابجدی، ص 322.

اشاعره در رابطه با عصمت انبیاء براین عقیده هستند که انبیاء الهی قبل از بعثت از گناه کبیره نیز معصوم نیستند اما بعد از بعثت از گناهان کبیره (به طور کلی) گناهان پست صغیره (مثل دزدیدنیک دانه گندم) معصوم هستند.¹

اکثر علمای شیعه عقیده دارند که پیامبران الهی از سنین کودکی تا پایان عمر از تمام گناهان کبیره و صغیره سهواً و عمدتاً معصوم هستند و هرگز این گناه را انجام نمی دهند.

¹ نوری، علی پور، بررسی تطبیقی ((ذنب)) و ((استغفار)) (پیامبر اکرم) ص (در قرآن از منظر آیه الله معرفت و فخر رازی، پژوهشهای تفسیر تطبیقی، شماره 20، ص 234).

نتیجه گیری

با توجه به آن چه در این پژوهش بیان شد می توان هر یک از مباحث را بدین شکل جمع بندی نمود: تعارض ظاهری آیات تبیین دقیق عقلی و نقلی قابل رفع است و نباید باعث برداشت نادرست از توحید شود

فرقه های ضاله و اندیشوران اهل تسنن مدعی شده اند که خداوند با چشم ظاهر دیده می شود و آیاتی نیز وجود دارند که بیانگر عدم رویت خدا با چشم می باشند. با بررسی روایات تفسیری ذیل این آیات مشخص شد که نظر با رویت فرق می کند. منظور از رویت دیدن با چشم ظاهری نیست بلکه همان علم حضوری است که با حواس باطن قابل مشاهده می باشد و نزد انسان حاضر می باشد. به نظر من این تعارض نشان دهنده عمق و ظرافت مباحث توحیدی و نیاز به فهم دقیقتر مفاهیم قرانی است رویت خدا و ندباید در چارچوب معرفت قلبی و ایمان تفسیر شود و نه به معنای دیدار جسمانی. بنابر این حفظ توحید و نفی هر گونه جسمانیت برای خداوند اصل اساسی است که باید در تبیین این آیات رعایت شود تا تعارض ظاهری به درک صحیح و هماهنگ از متن قرآن تبدیل گردد.

منابع

قرآن کریم

کتب فارسی

۱. افرام بستانی، فواد، فرهنگ ابجدی، چاپ دوم، تهران، اسلامی، 1376
۲. جبران مسعود، الرائد، ج 1، مترجم رضا انزای ی نژاد، سوم، مشهد، آستان قدس رضوی، 1380
۳. جوادی آملی، عبدالله، تفسیر موضوعی قرآن کریم، وحی و نوبت در قرآن، ج 3، چاپ اول، قم، نشر اسرار، 1381
۴. _____، سیره رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) پیام قرآن، ج 8، قم، مرکز نشر اسراء، 1394
۵. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ نامه دهخدا، ج 1، تهران، دانشگاه تهران، 1377
۶. راغب اصفهانی، حسین ابن محمد، المفردات الفاظ قرآن، مترجم: حسین خداپرست، ج 1، چاپ اول، قم، نوید اسلام، 1387
۷. _____، ترجمه و تحقیق الفاظ قرآن، مترجم سید غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی، 1388
۸. رضوانی، علی اصغر، سلفی گری و پاسخ به شبهات، چاپ پنجم، قم، انتشارات مسجد جمکران، 1397
۹. سعیدی مهر، محمد، آموزش کلام اسلامی، قم، کتاب طه (موسسه فرهنگی طه)، 1393
۱۰. سجادی، سیّد جعفر، فرهنگ علوم فلسفی و کلامی، اول، تهران، امیرکبیر، 1375
۱۱. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی، ج 7 و 13، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات قم، 1374
۱۲. _____، قرآن در اسلام، قم، دارالکتب الاسلامیه، 1360 ش

۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، ج 7، چاپ نهم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1386
 ۱۴. ____، تفسیر نمون ه، ج 6، چاپ دهم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1371
 ۱۵. نصیری، غلامرضا، حدیث شناسی، ج 1، چاپ اول، بی جا، نشر سنابل، 1383 ش
- کتب عربی**
۱. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج 1، چاپ اول، تهران، نشر جهان، 1378
 ۲. ____، معانی الاخبار، ج 1، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، 1403
 ۳. ابن زکریا، احمد بن فارس، مقیاس اللغة، ج 4، قم، اسماعیلیان، 1404 ق
 ۴. ابن شهر آشوب، محمد ابن علی، مشابه القرآن و مختلفه، ج 1، چاپ اول، قم، بیدار، 1369
 ۵. ابوبکر، عقیق بن محمد، تفسیر سور آبادی، ج 4، تهران، دفتر نشر داد، 1380
 ۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات الفاظ قرآن، صفوان عدتان داوود، چ چهارم، قم، ذوی القربی، 1383
 ۷. رشید رضا، محمد، تفسیر القرآن الحکیم (تفسیر المنار)، ج 7، چاپ اول، لبنان بیروت، دارالمعرفه، 1414
 ۸. حسینی زبی دی اوسطی، سی د مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج 7، چاپ اول، بیروت - لبنان، بی تا
 ۹. سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر جلال الدین، الدر المنثور فی تفسیر بالمأثور، ج 6، چاپ اول، قم، کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی، 1404
 ۱۰. ____، الاتقان فی علوم القرآن، ج 1، بیروت، دارالکتب العربی، 1421 ق
 ۱۱. شاه عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنی عشری، ج 12، چاپ اول، تهران، میقات، 1363

۱۲. شبر، عبدالله، **تفسیر القرآن الکریم**، چاپ دوم، قم، موسسه دارالحجره، 1410
۱۳. صادق تهرانی، محمد، **الفرقان فی تفسیر القرآن با القرآن و السنه**، ج 19، چاپ دوم، قم، فرهنگ اسلامی، 1406
۱۴. صفار، محمدبن حسن، **بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد(ص)**، ج 1، قم، مکتبه آیه الله مرعشی نجفی، 1404
۱۵. علامه حلی؛ حسن زاده آملی، **کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد**، چاپ چهارم، قم، موسسه النشر الاسلامی، 1413
۱۶. فخر رازی، محمدبن عمر، **التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)**، ج 10، چاپ سوم، لبنان بیروت 1420
۱۷. فیومی، احمد بن محمد، **المصباح المنیر**، ج 2، قم، موسسه دارالهجره، 1414
۱۸. قرشی بنایی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، ج 1 و 3 و 4، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1371 ش
۱۹. قزوینی، ملا خلیل بن غازی، **صافی در شرح کافی**، ج 2، چاپ اول، قم دارالحديث، 1387،
۲۰. قمی، عباس، **سفینه البحار**، ج 3، چاپ اول، قوم، اسوه، 1410
۲۱. قمی، علی ابن ابراهیم، **تفسیر قمی**، ج 2، چاپ سوم، دارالکتاب، 1363
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ج 1، چاپ اول، قم، دارالحديث، 1429 ق
۲۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، **بحار الانوار**، ج 3، چاپ دوم، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، 1403 مقالات
1. نوری، مجی د؛ علی پور، امیر، "بررسی تطبیقی ((ذنب)) و ((استغفار)) پیامبر اکرم (ص) در قرآن از منظر آیه الله معرفت و فخر رازی"، پژوهشهای تفسیری تطبیقی، شماره 20، 1398 ش